

1 2007
89 к

БАЛАЛАР ӘДБИЕТІ СЕРИЯСЫ

ТУЫҢДЫ КӨТЕР

Балалар
ӘДБИЕТІ

1 2007/89 К

ТУЫҢДЫ КӨТЕР

Туыңды көтер,

Туыңды көтер, туыңды!

Туыңды көтер!

Шаптануу үшін тұғырды.

Желіктен ерлер көтеріп туын жығылды,

Желіктен елдер астында тудын жиылды.

(Кеңшілік Мырзабеков)

Балалар
ДЕБИЕТ

Алматы • 2006

ББК 84 Қаз 7-5

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘДЕНИЕТ, АҚПАРАТ
МИНИСТРЛІГІНІҢ АҚПАРАТ ЖӘНЕ МҰРАҒАТ
КОМИТЕТІНІҢ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША
ШЫҒАРЫЛДЫ**

Кітапты құрастырушылар:

– Дидахмет Әшімханұлы, Шайзада Байкенова, Есенгүл Көпқызы.

Туынды көтер. — Алматы.

“Балалар әдебиеті” баспасы. — 2006. 192 бет.

Бұл жинаққа Отан, Ел мен Жер, Тіл мен Діл, Рух пен Намыс, Елдің елдік белгілері: Ту, Елтаңба, Өнұран т.б. ең қасиетті ұғымдар туралы өлең-жырлар, глоссарий және геральдикалық тарихынан топтастырылып отыр.

Жинақ мектеп оқушылары мен студенттерге, сондай-ақ, жалпы көпшілік оқырман қауымға арналған.

ISBN 9965-650-43-8

Т 4702250202
00(05)–06

ББК 84 Қаз 7-5

- © “Ел-шежіре” 2005.
- © Қазақ кітап графикасы суретшілерінің қоғамдық бірлестігі, 2005
- © “Балалар әдебиеті” баспасы, 2006

ISBN 9965-650-43-8

АЛҒЫСӨЗ

Құрметті жас дос! Өз Отаныңның, өз еліңнің патриоты болғанға не жетсін! Сайын дала — атажұрт бабаларымыздың көздің қарашығындай сақтап, найзаның ұшы, білектің күшімен қорғағанының арқасында бізге жетіп отыр. Қазақстан деген алып елдің жер көлемі дүние жүзінде 9-орынды иеленсе, еліміздің жер қойнауы табиғи байлыққа толы. Асты мұнай, үсті бидай.

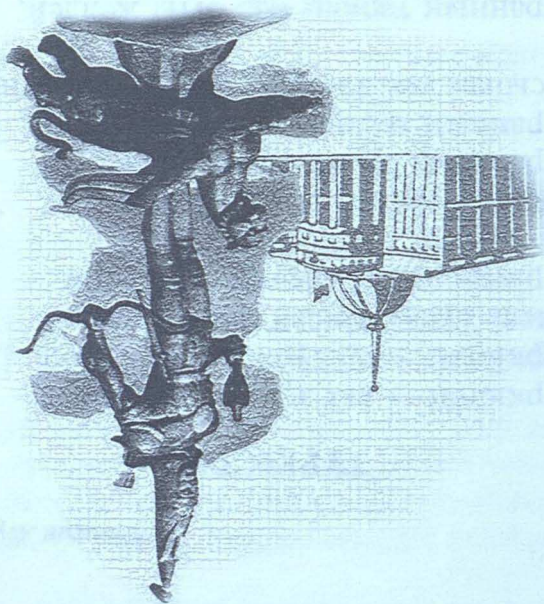
Ендеше осындай алып Отанды сүйіп өту кімге де болсын парыз әрі қасиетті міндет. Отанды сүю оның әрбір тасын сүюден басталады. Яғни, туған анаңа, туған жұртыңа деген махаббат Отанға деген махаббатқа ұласпақ. Демек, көңіліңіздегі сүйіспеншілік сезімдерді оятудың басы — Еліміздің ұлттық рәміздерін ардақ тұту. Ұлттық рәміздерге мемлекеттіліктің бес шарты — Отаның, туған тілің, ұлттық рухың және шекараң мен территориялық тұтастығың бірдей енеді. Бұл қасиетті рәміздерді ұлықтау арқылы, біз Отанымыздың патриоты бола аламыз.

“Туыңды көтер!” атты алдыңыздағы кітапта қазақ ақындарының патриоттық, азаматтық рухтағы өлеңдерінің топтамасы енген.

Сонау Мағжан Жұмабаевтың “Түркістаны мен
“Қазақ тілінен” бастап, Жұбан Молдағалиев-
тің “Мен қазақтың” толғауынан үзінділер
келтіре отырып, бүгінгі азат елдің, тәуелсіз
Қазақстанның ақындарының азаттық рухымен
нәр алған отты жырлары Сіздерге тарту
етілмек. Жалпақ әлемге аты мәшһүр
Қазақстанымыз жасасын! Көк туымыз мәңгі
желбіресін!

OLAVH — EAC UAHVH
OLAVH

I БӨЛІМ

ОТАНЫҢ, ОРДАҢ — БАС ПАНАҢ

Мағжан Жұмабаев

ТҮРКІСТАН

Түркістан — екі дүние есігі ғой,
Түркістан — ер түріктің бесігі ғой.
Киелі Түркістандай жерде туған,
Түріктің тәңірі берген несібі ғой.

Ертеде Түркістанды Тұран дескен,
Тұранда ер түрігім туып-өскен,
Тұранның тағдыры бар толқымалы,
Басынан көп тамаша күндер кешкен.

Тұранның тарихы бар отты желдей,
Заулаған қалың өрттей аспанға өрлей.
Тұранның жері менен суы да жат,
Теңіздей терең ауыр ой бергендей.

Тұранның шегі-шексіз шөлі қандай,
Теңіздей кемері жоқ көлі қандай,
Тұранның дария аталған өзендері,
Тасыса, шөлді басқан селі қандай!

Тұранның таулары бар аспанға асқан,
Мәңгіге басын аппақ шаштар басқан.

Бауырында ерке бұлақ салады ойнақ,
Жаралып таудан аққан салқын жастан.

Шөлдер бар, жел де жүрмес, сап-сары құм,
Моладай ешбір үн жоқ мәңгі тып-тың.
Болмақ па жан-жануар шексіз шөлде,
Сары құмда салар ойнақ пері мен жын.

Тұранның теңіз дерлік көлдері бар,
Шалқыған шексіз-шетсіз Теңіз, Арал,
Бір шетте қасиетті Ыстықкөлдің,
Бауырында дүние көрген түрік көкжал.

Ертеде Оқыс, Яқсарт — Жейхун, Сейхун,
Түріктер бұл екеуін дария дейтін.
Киелі сол екі су жағасында
Табасың қасиетті бабаң бейітін.

Тұранның Тянь-Шаньдай тауы қалай,
Пар келмес Тянь-Шаньға таулар талай!
Еріксіз ер Түрікті ойға аларсың,
Көкке асқан Хантәңірге қарай-қарай.

Балқашты бауырына алған Тарбағатай,
Жоталы жер кіндігі — Памир, Алтай,
Қазықұрт қасиетті тау болмаса,
Топанда Нұқ кемесі тоқтар қалай?

Тұранның жері де жат, елі де жат,
Құйындай бастан кешкен күні де жат!
Тұранды түгелімен билеп тұрған
Ертеде ертегі хан Афрасияб.

Ежелден жер емес ол қарапайым,
Білесің тарихты ашсаң Тұран жайын.

Тұранға қасиетті құмар болған,
Ертеде Кей-Қысырау мен Зұлқарнайын.

Тұранға жер жүзінде жер жеткен бе?
Түрікке адамзатта ел жеткен бе?
Кең ақыл, отты қайрат, жүйрік қиял,
Тұранның ерлеріне ер жеткен бе?!

Тумайды адамзатта Шыңғыстай ер,
Данышпан, тұңғыық ой болат жігер.
Шыңғыстай арыстанның құр аты да
Адамның жүрегіне жігер берер.

Тұранның билері бар Тарағайдай,
Сол биден Темір туған от боп ойнай.
От шашып жер жүзіне Ақсақ Темір,
Жарқ етіп өте шыққан нажағайдай.

Тұранды мақтамаймын тіпті текке,
Онсыз-ақ Тұран таныс талай шетке.
Сырласқан үйде отырып аспан-көкпен,
Білгіш аз жеткен жүйрік Ұлықбекке.

Асыл қан — қасиетті түрік қаны,
Сол қаннан Ибн Сина Абуғали.
Молдығы білімінің сиқыр дерлік,
Дүниеге мұндай адам туды ма әлі?

Түріктің кім кеміткен музыкасын,
Фараби тоғыз шекті домбырасын,
Шерткенде тоқсан тоғыз түрлендіріп,
Жұбанып, кім тыймаған көздің жасын.

Тұранда түрік ойнаған ұсап отқа,
Түріктен басқа от болып жан туып па?

Көп түрік енші алысып тарасқанда,
Қазақта қара шаңырақ қалған жоқ па?

Арыстан елге отан болған Тұран,
Тұран да қазағым да хандық құрған.
Қазақтың қасқа жолды Қасым ханы,
Тұранның талай жерін билеп тұрған.

Әділ хан аз болады Назардайын,
Алашқа Есім ханның жолы дайын
Тәукедей данышпан хан құрған екен,
Басында Күлтөбенің Құрылтайын.

Бұл Тұран ежелден-ақ Алаш жері,
Тұрансыз тарқамаған Алаш шері.
Тұранның топырағында тыныштық тапқан,
Алаштың арыстаны — Абылай ері...

Шер батса кім іздемес туған елін,
Тұлпар да көксемей ме туған жерін.
Арқаның ардагері — қалың алаш,
Тұран да біле білсең сенің жерің.

Ертеде Оқыс, Яқсарт — Жейхун, Сейхун,
Түріктер бұл екеуін дария дейтін.
Киелі — сол екі су жағасына
Болмаса, барсаңшы іздеп бабаң бейітін!

ҚАЗАҚСТАН — РЕСПУБЛИКАМ МЕНІҢ

Әйнегі — күн, шатыры — аспан,
Кең дала... Төсі толқыған егін.
Көлдері көкке күмістер шашқан.
Қазақстан —
Республикам менің!
Кемуді білмес кеңітті өмір,
Құрсағы құтты сахара демін.

Перзентті: болат, қорғасын, көмір
Қазақстан —
Республикам менің.

Өрісте малын әндетіп баққан,
Ертістің от қып толқынын жаққан.
Доп қып аққан жұлдызды қаққан
Қазақстан —
Республикам менің!

Айқаста жаудың алқымын сыққан,
Ажалға қимай намысты елін.
Төлеген, Мәншүк батырлар шыққан,
Қазақстан —
Республикам менің!

Орманы — пүліш, бұлағы — күміс,
Бұлбұлы — жыршы, ұл-қызы керім,
Таулары заңғар, өзені — ырыс,
Қазақстан —
Республикам менің.

Абай туған, Сәкен туған
Құрметте достым, қазақтың жерін.
Қамбаға жылда миллиард құйған
Қазақстан —
Республикам менің!

Өлеңі — жыры фонтандай атқан,
Жеңістің кілтін достықтан тапқан,
Күнде бір көктеп жаңарып жатқан,
Қазақстан —
Республикам менің!

ТУҒАН ЖЕР

Шықшы тауға, қарашы кең далаңа,
Мәз боласың, ұқсайсың жас балаға.
Ол шеті мен бұл шетіне жүгірсең,
Шаршайсың ба, құмарың бір қана ма?
Уа, дариға — алтын бесік туған жер,
Қадырыңды келсем білмей кеше гөр!
Жата алмас ем топырағыңда тебіренбей.

Ақын болмай, тасың болсам мен егер,
Неткен байтақ, неткен ұлы жер едің!
Нендей күйге жүрегімді бөледің?
Сенде тудым, сенде өстім, сенде өлсем, —
Арманым жоқ бұл дүниеде дер едім.

Мен де өзіндей байтақ едім, кең едім,
Қызығыңды көріп еркін келемін.
Сен де аямай бердің маған барыңды,
Мен де аямай барым саған беремін.

Болдым ғашық, туған дала мен саған,
Алыс жүрсем, арманым сен аңсаған.
Жақын жүрсем, мен — төрінде рахаттың,
Алтын бесік — өзім туған босағам!

ТУҒАН ЖЕР, ТОПЫРАҒЫҢНАН АЙНАЛАЙЫН

Туған жер, топырағыңнан айналайын,
Гүліңді жаңа шыққан аймалайын.
Құшақтап көктеміңді гүлмен келген,
Жанымды нұрмен сылап жайланайын.

Көк жасыл орманыңды аралайын,
Жұпарлы желдеріңмен таранайын.
Жанымды жаз үндері тербеткенде,
Жаңарып, жан сарайын тазалайын!

Суыңа шарапатты шомылайын,
Туғызсын кеудемнен бір көңіл айын.
Сайрандап туған жердің қырын ойын
Жадырап рақатыңа молығайын!

Қызмінез қылымсыған бұйра қайың,
Жағынып жағада тұр жұпар майын.
Алайын құмыңа аунап күн бұлауын,
Секілді ең сүйікті еркетайың.

Ауаңда мөлдір, таза тынығайын,
Қуат ап жүрегіңнен жылынайын.
О, туған жер! Топырағыңды қасиеттеп,
Тәжім қып, саған ғана сыйынайын!

АЛМАТЫ ДАҢҚЫ

Алыстан келсем, Алатау,
Алдымнан құшақ жаясың.
Шаңқиған өңкей ақ отау,
Сайлайды маған саясын.

Төрінде жасау көк орман,
Төменде бұлақ жарысқан.
Баурында шалғын оралған,
Бағында жеміс қайысқан.

Таулары көкті жастанған,
Астанам асқан ірісің.
Алысқа — аңыз, досқа — арман,
Аузында жұрттың жырысың.

Сүйкімді сонша жаралған,
Сұлусың неткен Алматы.
Сәулетің сенің сан алуан,
Саралап жиған сияқты.

Қызығың қилы қыруар,
Қызығар саған әркім-ақ,
Көргеннің көзің тұндырар,
Алмаңның жүзі албырап.

Алыстан саған келгендер
Аттанбас, сірә сүйсінбей,
Аймаққа солай тарай бер,
Алмаңның әсем иісіндей!

ҚАЗАҚСТАН

Жақсы аттанды демессің сүйем десем,
Табынатын тәңірім, ием де — сен.
Адам болып күн кешу қиын маған,
Арқа тұтып өзіңе сүйенбесем.

Сен менің сүйегім мен қанымдасың,
Жанымдасың, ұятым, арымдасың.
Саған деген махаббат дамылдасың,
Тек сенің топырағыңды жамылғасың.

Өзіңше түсің де ерек, ісің де ерек,
(Сырым бар саған айтар ішімде көп).
Қомағай көзімді бір тойдыра алмай,
Қорқамын бәрі осының түсім бе деп.

Қазақстан!
Пай,пай, пай!
Ардағым-ай!
Сен менің Шолпанымсың, жанған ұдай,
Өзіңде өмір сүрген қандай бақыт,
Өлмейтін махаббатым, арманым-ай!

ОТАН

Отан!!

Отан!

Сен болмасаң не етер ем?

Мәңгілікке бақытсыз боп өтер ем.

Өмірден бұл өксуменен кетер ем.

Құс ұясыз,

Жыртқыш інсіз болмайды.

Отансыз жан өмірінде оңбайды.

Өзін-өзі қорлайды да сорлайды,

Тірі адамға — сол қайғы.

Күн көреді,

Әкесіз де, анасыз.

Өмір сүрер,

Әйелсіз де, баласыз.

Ал, Отансыз —

Нағыз сорлы панасыз?

Оңай сөз ғой “Отанды сүйем” деген
Не тындырдың “басымды иемменен?”
Оңай сөз ғой, құрбым-ау, оңай сөз ғой,
“Отан үшін өлемін күйем” деген.

Өлім деген ерліктің қорегі ме,
Өлмей-ақ қой бос сөздің керегі не?
... Егер Отан сыңсыған орман болса,
Жапырақ боп жармасқың терегіне.

Самалы бол Отанның салқындаған,
Сандуғаш бол, сайратсын алтын далаң.
Семсері бол Отанның қынабында
Сертке ұстаса селт етпей жалтылдаған.

Шетсіз, шексіз қиырсыз ұлы дала,
Шуақ болып шашылмай жылына ма?
Сүй, Отанды,
Шыныңмен сүйіп өт те,
Гүл боп қадал ойына, қырына да.

“Жүз толғанып, күніне мың ойласам”
Ақ басты алып анаммен шырайласам.
Қалай оны сүйем деп айта аламын,
Бірге күліп, қуанып, мұңаймасам?!

... Оңай сөз ғой Отанды сүйем деген,
Іс тынбайды жанамын, күйемменен.
Өгей әке емес қой Отан деген,
Отанды мен Атамдай иемденем.

ТУ ТУРАЛЫ ЖЫР

Туыңды көтер,
Туыңды көтер, туыңды!
Туыңды көтер!
Таптатпау үшін тұғырды.
Неліктен ерлер көтеріп туын жығылды,
Неліктен елдер астында тудың жиылды.

Тулары бірге адам мен адам табысса,
Неліктен туды теңейміз ар мен намысқа.
Жеңіспен алған жерлерге неге қадаймыз,
Неліктен оны жібереміз біз Ғарышқа.

Жүректе — шындық,
Шыққанда шындық жүректен,
Жүректі және теңейміз туға дір еткен.
Неліктен туды көтерген әлем құлдары.
Шынжыры бір сәт босаған кезде білектен.

Отаның — біреу,
Жүрегің — біреу,
Ту — біреу.
Сондықтан жөн ғой
“жүректен туым туды” деу,
“Туыңдай берік бол!” дейміз біздер,
Сондықтан
Рақат қой тудай —
желбіреп, жану, үлбіреу,

Туыңдай берік, туыңдай нәзік бола алсаң,
Туыңды ұстау — аманат саған, саған сән.
Туыңды көтер,
Туыңды көтер, туыңды!
Өз Отаның мен өз жүрегіңнен жаралсаң!

